

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Artykuł:

Szulc Stefan: O przyroście ludności w Polsce w okresie od r. 1921 do 1931

Źródło:

Kwartalnik Statystyczny 1932 Tom 9 zeszyt 1, strony 31-39

Artykuł udostępniony cyfrowo w ramach zadań projektu pt.

„Digitalizacja i udostępnianie online »Bibliografii gospodarki Wielkopolski 1919-39«

H. Maciejewskiej” (SONB/SP/550684/2022)

Minister
Edukacji i Nauki

Spółeczna
Odpowiedzialność
Nauki

STEFAN SZULC

O przyroście ludności w Polsce w okresie od r. 1921 do 1931

Spis ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. według tymczasowych danych wykazał na terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej 32 120 020 mieszkańców. Liczba ta jest wyższa, aniżeli oczekiwano na podstawie szacunku ludności, ogłaszanego corocznie przez Główny Urząd Statystyczny. Szacunek na 1 stycznia 1930 r. wynosił 31 148 tys. (*Wi-*

domości Statystyczne r. 1931, str. 307); po dodaniu przyrostu ludności za okres od 1 stycznia do 8 grudnia w wysokości około 452 tysięcy otrzymuje się 31 600 tys.¹.

Tablica 1, powtórzona tu za *Wiadomościami Statystycznymi* r. 1932, zesz. 4, daje porównanie spisu i szacunku według grup województw.

Tabl. 1. Porównanie wyników spisu ludności z dn. 9. XII 1931 z dotychczasowym szacunkiem Głównego Urzędu Statystycznego

Comparaison entre les résultats du recensement du 9. XII 1931 et les résultats de l'estimation effectuée par l'Office Central de Statistique

Grupy województw	Ludność 9. XII 1931 <i>Population au 9. XII 1931</i>		Według szacunku mniej niż według spisu <i>Différence entre les chiffres estimatifs et ceux du recensement</i>		Groupes de départements
	według spisu <i>d'après le recensement</i>	według szacunku <i>d'après l'estimation</i>			
Polska	32 120	31 600	520	% 1,6	Pologne
Centralne	13 468	13 251	217	1,6	Du centre
Wschodnie	5 576	5 405	171	3,1	De l'est
Zachodnie	4 525	4 488	37	0,8	De l'ouest
Południowe	8 551	8 456	95	1,1	Du sud

¹ W a g a. Ludność według spisu 1931 r. podano w tablicy łącznie z wojskiem skoszarowanym. Na grupy województw wojsko podzielono rachunkowo w sposób analogiczny do metody, przyjętej przy określaniu liczebności wojska skoszarowanego w grupach województw przy dotychczasowym szacunku ludności Polski.

² N o t e. Le nombre de la population d'après le recensement de 1931 est donné dans le tableau en tenant compte de l'armée casernée. Quant aux chiffres se référant aux groupes de départements, l'armée casernée a été répartie entre ces groupes conformément à la méthode de déterminer l'effectif de l'armée casernée dans les groupes de départements, appliquée jusqu'ici pour le calcul estimatif de la population de la Pologne.

Różnica 520 000 pomiędzy wynikami spisu a szacunkiem jest niewielka w stosunku do ogólnego zaludnienia Polski, jednakże w stosunku do przyrostu ludności pomiędzy spisami, wynoszącego 4943 tys., stanowi bądź co bądź 10,5% i w każdym razie wymaga wyjaśnienia, chociażby w tym celu, aby zorientować się, które z czynników, stanowią-

cych podstawę szacunku, są mniej, które więcej wiarygodne.

Szacunek opiera się na: 1) wynikach spisu 1921 r. (na Górnym Śląsku i w okręgu wileńskim 1919 r.), 2) danych o urodzeniach i zgonach, 3) o repatriacji, 4) o wychodźstwie, 5) o powrocie wychodźców². Rozpatrzmy te punkty kolejno.

¹ Przy szacunku nie uwzględniono wędrowek w ciągu r. 1931. W roku tym, wychodźstwo i powrót wychodźców zrównoważyły się prawie całkowicie: wychodźstwo wyniosło 76 tys., powrót wychodźców 88 tys. (*Wiadomości Statystyczne* r. 1932, zesz. 4).

² Porównaj szacunek ludności Polski według dzielnic, *Kwartalnik Statystyczny* r. 1928, zesz. 3, str. 1315, oraz W. M o r a w s k i, *Szacunek ludności Polski według wyznań na 1. I 1929 r.*, tamże r. 1929, zesz. 3, str. 1558.

P. 1. Nie ulega wątpliwości, że spis z 1921 r. był niezupełnie kompletny. Prof. L. Krzywicki¹ przypuszcza, że odchylenie dla całej ludności Polski mogło wynosić około 3%. Może ta liczba jest przesadzona; jednak, gdyby nawet spis z 1931 r. zawierał również pewne opuszczenia, były one bezwzględnie mniejsze, aniżeli w spisie 1921 r. Różnica dokładności obu spisów wyjaśnia w pewnej części odchylenia szacunku ludności od rzeczywistych wyników spisu 1931 r., przyczem owa różnica dokładności może być niejednakowa w różnych okręgach Państwa. Co do okręgów nie objętych spisem 1921 r. na powiększenie błędu szacunku mogło wpłynąć również niedostateczne uwzględnienie zmian w okresie pomiędzy r. 1919 a 1921, dla których brak było ścisłych podstaw statystycznych.

P. 2. Wielokrotnie pisano już o niedokładnej rejestracji faktów ruchu naturalnego ludności w pewnej części Polski i za stwierdzone można uważać, że w b. zaborze rosyjskim rejestracja urodzeń jest niezupełnie kompletna; we wschodniej części tego terytorjum zapewne jest niekompletna również rejestracja zgonów. Rozmiarów wynikającego stąd błędu ustalić niepodobna, w każdym razie w b. zaborze rosyjskim rzeczywisty przyrost naturalny jest zapewne nieco wyższy od wykazywanego przez statystykę.

P. 3. Można uważać za pewnik, że rejestracja odbywała się częściowo z pominięciem kontroli. Liczbowo nie da się tej niezarejestrowanej części ustalić; można mówić o 100 lub 200 tysiącach jako liczbach orientacyjnych bez jakiegokolwiek gwarancji co do ich zgodności z rzeczywistością.

P. 4. Liczby dotyczące emigracji można uważać za dość ściśle, przynajmniej w drugiej połowie okresu międzypisowego. Niepewna jest pozycja wyjazdów Niemców-optantów z województw zachodnich. W szacunku przyjęto na podstawie różnych przesłanek nieco ponad 200 tysięcy.

P. 5. Statystyka powrotu wychodźców nastrocza najważniejsze wątpliwości. Notowane są jedynie osoby, powracające do Polski za paszportami emigracyjnymi. Do r. 1923 włącznie uwzględniany był jedynie powrót

z krajów pozaeuropejskich; wiadome jest jednak, że wróciło dość dużo Polaków z zachodnich części Niemiec. Ponadto brak w Polsce zupełnie statystyki migracji we właściwym znaczeniu wyrazu. Jest ona bardzo niewielka, jednakże w pewnym zakresie niewątpliwie istnieje.

Wszystkie powyższe pozycje zawierają niedokładności, idące w jednym kierunku i sprawiają, że przyrost ludności, obliczony na podstawie rozporządzalnych danych statystycznych, wypadł mniejszy, aniżeli był przyrost w rzeczywistości. W tych warunkach różnica pół miliona osób w okresie dziesięcioletnim nie może być uważana za dużą².

Oczywiście, różnice pomiędzy wynikami spisu i szacunku w oddzielnych grupach województw to sprawa osobna. Niedokładności, o których mowa była powyżej, występują z rozmaitą siłą w różnych częściach Państwa. Rozbicie strat migracyjnych (nadwyżka wychodźstwa nad powrotem wychodźców) na grupy województw nastroczało wielkie trudności. Przedewszystkiem jednak brak było jakichkolwiek danych o wędrówkach wewnętrznych. To było przyczyną, że Główny Urząd Statystyczny zawsze kategorycznie zastrzegał się przeciwko wszelkim próbom szacowania ludności mniejszych jednostek administracyjnych, powiatów, a nawet województw. Co do grup województw—podawano liczby szacunkowe, wychodząc z założenia, że ruch migracyjny pomiędzy temi wielkimi dzielnicami nie jest na tyle znaczny, aby miał zasadniczo paczyć obraz. Pewne światło na wędrówki międzydzielnicowe rzucił przyszedłszy statystyka ludności według miejsca urodzenia, która jednak z natury rzeczy może być znana dopiero po opracowaniu całokształtu wyników spisu z 1931 r.

W zeszytach 2, 3 i 4 *Wiadomości Statystycznych* z roku bieżącego i w osobnych odbitkach ogłoszono tablice, zawierające pierwsze wyniki spisu 1931 r. oraz analizę przyrostu ludności od r. 1921—1931 według poszczególnych składników. W tablicy 2 i 3 przedstawiono wyniki w zestawieniu według grup województw.

¹ *Rosbiór krytyczny wyników spisu, Miesięcznik Statystyczny* r. 1922, tom V, zes. 6, str. 21.

² Szacując ludność Polski według wieku, wyraziłem przypuszczenie, że dotychczasowy szacunek był zbyt niski; przyjąłem liczby wyższe od ogłaszanych corocznie o 400 zgórą tysięcy, a więc bardzo znacznie zbliżone do wyników obecnego spisu. Co do grup województw, liczby przyjęte przeze mnie, jak się okazuje obecnie, nie były dokładne; chodzi jednak o stwierdzenie, że przewidywano już, iż spis powinien dać liczbę większą, aniżeli wypadło z szacunku. Ob. *Kwartalnik Statystyczny* r. 1930 zes. 4 str. 1507 i nast.

Tabl. 2. Ludność obecna według spisów 1921 i 1931. Gęstość zaludnienia
Population présente d'après les recensements de 1921 et 1931. Densité de la population

Grupy województw	Ludność obecna <i>Population présente</i>		Przyrost ludności <i>Accroissement de la population</i> 1921 — 1931		Powierzchnia km ² <i>Superficie en km²</i>	Mieszkańców na 1 km ² <i>Nombre d'habitants par km²</i>		Groupes de départements
	30.IX 1921	9 ^{II} XII 1931	w liczbach bezwzględnych <i>chiffres absolus</i>	w odsetkach <i>proportions p. c.</i>		1921	1931	
Z wojskiem skoszarowanym — <i>Y compris l'armée casernée</i>								
Polska	27 176 717	32 120 020	4 943 303		18,2	388 390	70,0 82,7	Pologne
Bez wojska skoszarowanego — <i>Non compris l'armée casernée</i>								
Centralne	11 220 470	13 387 618	2 167 148		19,3	137 495	81,6 97,4	Du centre
Wschodnie	4 130 712	5 542 596	1 411 884		34,2	124 671	33,1 44,5	De l'est
Zachodnie	4 028 475	4 497 866	469 391		11,7	47 144	85,5 95,4	De l'ouest
Południowe	7 478 535	8 499 693	1 021 158		13,7	79 080	94,6 107,5	Du sud

Tabl. 3. Składniki przyrostu ludności 1921 — 1931
Les éléments de l'accroissement de la population à la période de 1921—1931

Grupy województw	Przyrost ogółem <i>Accrois- sement total</i> 1921—1931	Przyrost naturalny 1921—1931 <i>Accroissement naturel</i>				Nadwyżka imigracji (+) lub emigracji (—) 1921—1931 <i>Excédent de l'immigration (+) ou de l'émigration (—) 1921—1931</i>				Groupes de départemens
		Urodzenia <i>Naissances</i>	Zgony <i>Décès</i>	Nadwyżka urodzeń <i>Excédent des naissances</i>		w liczbach bezwzględ- nych <i>en chiffres absolus</i>	w odsetkach <i>proportions p. cent</i>			
				w liczbach bezwzględ- nych <i>en chiffres absolus</i>	w odset- kach lud- ności 1921 r. <i>proportions p. cent de la population en 1921</i>		ludności 1921 r. <i>de la population en 1921</i>	przyrostu naturalnego <i>de l'accrois- sement naturel</i>		
Z wojskiem skoszarowanem — <i>Y compris l'armée casernée</i>										
Polska	4 943 303	10 225 416	5 332 103	4 893 313		18,0	+ 49 990	+ 0,2	1,0	Pologne
Bez wojska skoszarowanego — <i>Non compris l'armée casernée</i>										
Centralne	2 167 148	4 143 881	2 143 202	2 000 679		17,8	+ 166 469	+ 1,5	8,3	Du centre
Wschodnie	1 411 884	1 938 593	888 890	1 049 713		25,4	+ 362 171	+ 8,8	34,5	De l'est
Zachodnie	469 391	1 398 639	707 033	691 606		17,2	— 222 215	— 5,5	32,1	De l'ouest
Południowe	1 021 158	2 733 652	1 578 990	1 154 662		15,4	— 133 504	— 1,8	11,6	Du sud

Tablica 3 wymaga może paru wyjaśnień. Pozycja „nadwyżka imigracji lub emigracji” otrzymana jest rachunkowo, przez proste odjęcie przyrostu naturalnego od przyrostu ogólnego w okresie między spisami. Wyraża ona ostateczny efekt wszelkich wędrówek: jeżeli chodzi o Państwo w całości — wędrówek zagranicznych, jeżeli chodzi o poszczególne okręgi — wędrówek zagranicznych i wewnętrznych, innymi słowy całkowitej wymiany ludności pomiędzy danym okręgiem a resztą kuli ziemskiej. Naogół statystyka wędrówek zagranicznych nawet dla państw w całości wziętych jest mniej precyzyjna, aniżeli statystyka stanu ludności na podsta-

wie spisu oraz ruchu naturalnego ludności (urodzeń i zgonów). Metoda powyższa jest więc najdokładniejszym z dostępnych sposobów ustalania bilansu wędrówek w okresie pomiędzy spisami. Co ważniejsze, w ten sposób możemy z równą precyzją ustalić bilans wędrówek nie tylko dla Państwa w całości, ale i dla każdej jego części, o ile tylko dla tej części posiadamy wyniki obu spisów i liczbę urodzeń i zgonów. Dla takich części Państwa, zwłaszcza mniejszych, bezpośrednia statystyka wędrówek zazwyczaj zawodzi zupełnie; nawet rozbięcie emigracji poza granice Państwa i powrotu emigrantów na okręgi administracyjne często nie daje się przepro-

wadzić, nie mówiąc o wędrownikach wewnętrznych, dla których zwykle brak wszelkich danych statystycznych.

Jeżeli zwrócimy uwagę na Państwo Polskie w całości, dość niespodzianą wyda się nadwyżka migracji nad emigracją. Nie jest wprawdzie wielka, wynosi 50 tysięcy, jednakże wobec dużej emigracji z Polski spodziewalibyśmy się raczej bilansu ujemnego, zgodnie zresztą z wynikami, otrzymywanymi przy dotychczasowym szacunku ludności.

Stwierdźmy przedewszystkiem, że o ile przyjmujemy, iż spis z 1921 r. był chociażby trochę mniej kompletny, aniżeli spis r. 1931 i że rejestracja urodzeń jest chociażby trochę mniej kompletna, aniżeli rejestracja zgonów (ob. wyżej), niewielka nadwyżka dodatnia przejdzie napewno w ujemną.

Następnie: w okresie międzyspisowym mieliśmy bardzo znaczną repatriację ze wschodu (choć znacznie większą jej część przypada na okres przed październikiem 1921 r.). Wychodztwo było bardzo wielkie, ale przeciwstawia mu się znaczny również powrót wychodźców, zwłaszcza w pierwszych paru latach okresu międzyspisowego. Zarejestrowane liczby, tak jak je przyjęto dla szacunku ludności, wynoszą: repatriacja ogółem 573 tys., emigracja 1487 tys. (w tem wyjazdy Niemców—optantów ponad 200 tys.), powrót emigrantów 450 tys., co łącznie daje saldo ujemne 464 tys. W myśl tego, cośmy mówili wyżej, pozycję dodatnią: repatriację i powrót emigrantów należy wydatnie podnieść—tem samym saldo ujemne wprawdzie może nie zniknie, lecz znacznie zbliży się do zera i sprzeczności pomiędzy powyższymi liczbami a wynikami porównania obu spisów nie będzie.

Przechodzimy do grup województw. Różnica pomiędzy bilansem wędrowników, otrzymanym ze statystyki bezpośredniej, a bilansem otrzymanym z porównania spisów, najbardziej jest uderzająca w województwach wschodnich. Tu jednak różnicę całkowicie tłumaczy niekompletna rejestracja repatriacji. Pozatem duża jest różnica w województwach centralnych, gdzie powyższa tabl. 3 ujawnia nadwyżkę migracji 166 tys., gdy statystyka bezpośrednia wykazuje znaczną przewagę emigracji. Tu może nieco większą rolę, aniżeli w innych dzielnicach, odegrały luki statystyki urodzeń (jeżeli urodzeń—przy niezmienionej liczbie zgonów—było więcej, aniżeli podaje tablica, oczywiście większy był także przyrost naturalny). Główną jednak przyczyną nadwyżki migracyjnej są tu wę-

drówki wewnętrzne—napływ ludności z innych dzielnic do stolicy i ośrodków przemysłowych i handlowych. Jak widać z tablicy szczegółowej, nie tylko m. st. Warszawa, ale również woj. warszawskie i łódzkie jako całość mają nadwyżkę migracji nad emigracją.

Niewielkie różnice pomiędzy spisem a szacunkiem w województwach zachodnich i południowych całkowicie dadzą się wytłumaczyć niedokładnością poszczególnych pozycji szacunku oraz nieuwzględnieniem przy szacunku wędrowników wewnętrznych.

Rozpatrując części Państwa, dla których porównanie obu spisów uwzględnia ludność bez wojska skoszarowanego, należy pamiętać, że masy odnośne w r. 1921 i 1931 r. nie zupełnie sobie odpowiadają. Wojska skoszarowanego, o którego liczbę pomniejszona jest ludność poszczególnych okręgów, było w r. 1931 mniej, aniżeli w roku 1921, ponadto liczby w r. 1931 rozkładają się na całe terytorjum Państwa mniej lub więcej równomiernie, gdy przed r. 1921 pobór nie obejmował równomiernie wszystkich terytorjów i wszystkich grup ludności. Jak zaznaczono w uwadze w *Wiadomościach Statystycznych* r. 1931, zes. 3, str. 53, w doniesieniach telegraficznych z niektórych powiatów omyłkowo podano wojsko skoszarowane łącznie z ludnością cywilną; liczby te są niewielkie i nie zniekształcają wyników.

Pewnych wyjaśnień wymagają jeszcze obliczenia procentowe, podane w tabl. 3 i szczegółowej w tablicy, ogłoszonej w zes. 4 *Wiadomości Statystycznych* r. b.

Nadwyżkę urodzeń nad zgonami podano w odsetkach ludności 1921 r. Odsetki wykazują dużą rozpiętość: 15,4% w województwach południowych, 25,4% we wschodnich. W tablicy szczegółowej znajdujemy 32,3% w woj. poleskim, a w powiecie kossowskim nawet 40,6%. Te różnice są wynikiem nie tylko różnej stopy przyrostu naturalnego, ale i tego, że w niektórych okręgach (m. in. właśnie w województwach wschodnich, zwłaszcza zaś w poleskim), ludność wzrosła bardzo silnie zaraz po spisie 1921 r., a więc zjawiska urodzeń i zgonów rozgrywały się na tle masy ludności znacznie większej, aniżeli ludność 1921 r., do której odniesiono przyrost naturalny. Bardziej prawidłowem byłoby odniesienie liczb przyrostu naturalnego do przeciętnej ludności okresu międzyspisowego, wymagałoby to jednak znajomości etapów przyrostu w poszczegól-

ných okresach co najmniej rocznych; do określenia tych etapów narazie brak danych¹.

Nadwyżkę migracji nad emigracją lub odwrotnie, emigracji nad imigracją, obliczono procentowo dwukrotnie: raz w stosunku do ludności 1921 r., drugi raz w stosunku do przyrostu naturalnego. Ten drugi sposób, wzięty również za podstawę mapy, dołączonej do zeszytu 4 *Wiadomości Statystycznych*, może wyraziściej ujmuje zjawisko. Odsetek wyraża tu rolę, jaką w zmianach liczebnych ludności odgrywają wędrówki w porównaniu z przyrostem naturalnym. W szczególności np. przy przewadze imigracji odsetki niższe od stu oznaczają, że przyrost naturalny więcej wpływa na przyrost ogólny, aniżeli przyrost migracyjny, odsetki większe od stu oznaczają, że ważniejszą rolę odgrywa przyrost migracyjny. Przy przewadze emigracji odsetek powyżej stu oznacza, że ubytek skutkiem emigracji pochłania cały przyrost naturalny, że następuje bezwzględny ubytek ludności.

Przechodzimy do rozmieszczenia terytorjalnego zjawisk przyrostu i ubytku ludności. Jest on, jak wiemy, przedstawiony według jednostek powiatowych w zesz. 4 *Wiadomości Statystycznych* w tablicy i mapkach opartych na liczbach względnych. Ponadto do niniejszej notatki dołączono mapki, ujmujące zjawisko przyrostu ogólnego i zmian migracyjnych w liczbach bezwzględnych.

Rozpatrzenie się w tym materiale prowadzi do następujących wniosków ogólnych.

Zwiększenie się liczby ludności w Polsce rozkłada się na terenie Rzeczypospolitej w sposób bardzo nierównomierny. Ognisko bardzo silnego przyrostu mamy na wschodzie. Centrum tego ogniska przypada na północną część woj. poleskiego; obejmuje ono ponadto część woj. wołyńskiego, nowogródzkiego, w mniejszym stopniu wileńskiego, oraz zachodnie powiaty woj. białostockiego i lubelskiego. Charakterystyczne jest, że powiaty pograniczne ze Związkiem Sowieckim oraz północne powiaty woj. wileńskiego mają przyrost stosunkowo mały (pow. sarnieński, stanowiący pozorny wyjątek, ze względu na swój kształt, nie może być w ścisłym znaczeniu wyrazu uważany za powiat pograniczny).

Okręgiem o wybitnie małym przyroście ludności jest woj. poznańskie, zwłaszcza jego część południowa, gdzie w 7 powiatach

stwierdzono nawet bezwzględne zmniejszenie się ludności w porównaniu ze spisem 1921 r. (poza woj. poznańskim jeden tylko powiat turecki w woj. łódzkim wykazał, bardzo małe zresztą, zmniejszenie się ludności).

W pozostałych częściach Polski duży przyrost znajdujemy przede wszystkim w wielkich miastach i okręgach podmiejskich. Charakterystyczne jest, że powiaty podmiejskie niekiedy dają większy przyrost ludności, aniżeli leżące w ich obrębie wielkie miasta. Występuje to w powiecie warszawskim, łódzkim i krakowskim. Znaczniejszy przyrost znajdujemy następnie w okręgu przemysłowym śląsko²-dąbrowsko-krakowskim. Bardzo duży w powiecie morskim (łącznie z miastem Gdynią).

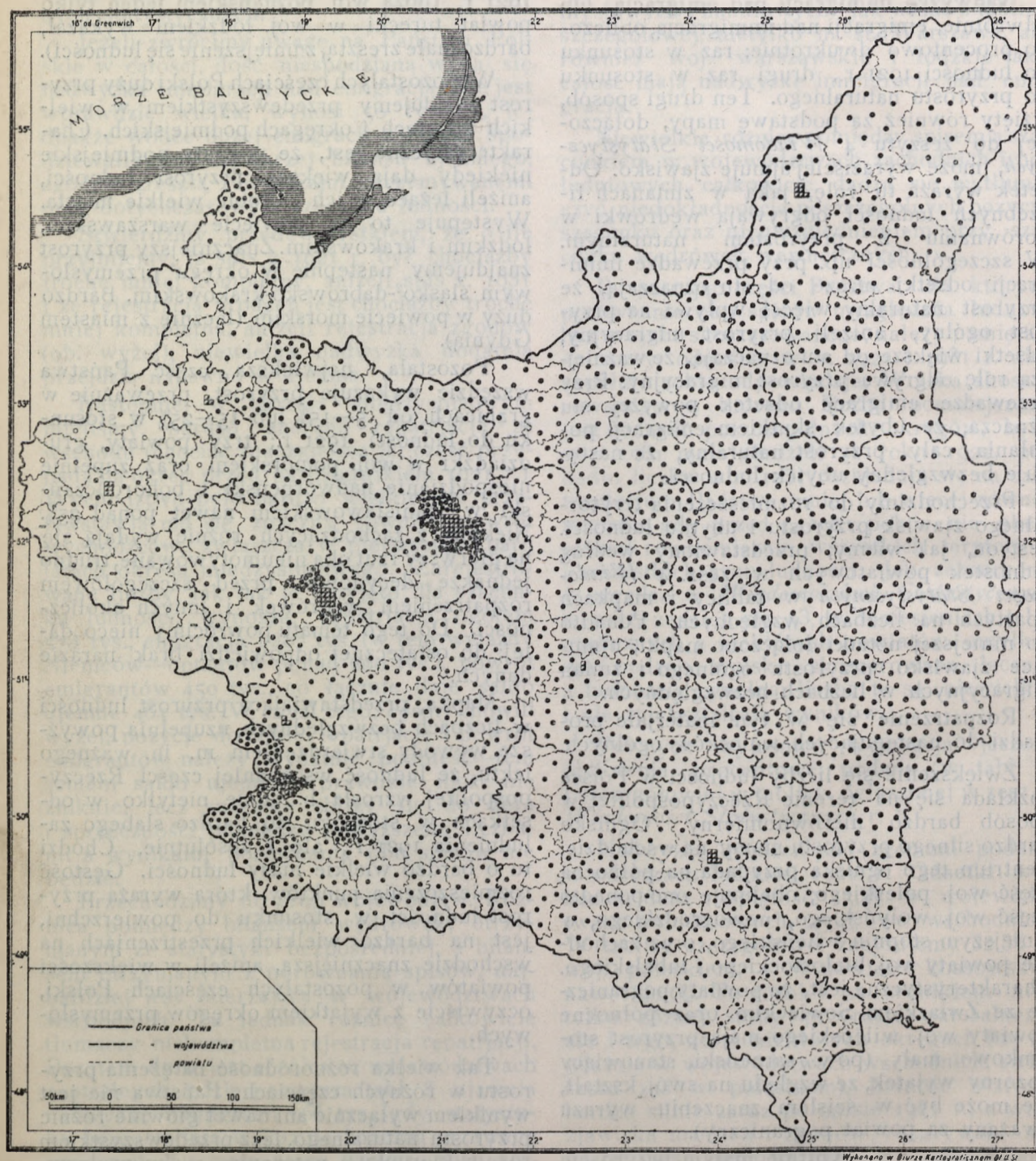
Pozostała, największa część Państwa wszędzie wykazuje przyrost, przeważnie w granicach od 5—15% lub 15—25% w stosunku do ludności 1921 r.; trzy powiaty, groduziński w woj. pomorskim oraz zupełnie niespodzianie nadwórneński i bohorodczański w stanisławowskim nawet ponad 25%. Niektóre z zachodzących różnic wydają się na pierwszy rzut oka nieumotywowane, trudno jednakże decydować przed szczegółowem rozpatrzeniem wędrówek i innych okoliczności. Do tego tematu powrócimy nieco dalej; do ostatecznej odpowiedzi brak narazie danych.

Mapka, przedstawiająca przyrost ludności w liczbach bezwzględnych, uzupełnia powyższe wywody stwierdzeniem m. in. ważnego faktu, że ludność wschodniej części Rzeczypospolitej wzrosła b. silnie nie tylko w odsetkach w stosunku do bardzo słabego zaludnienia 1921 r., ale i absolutnie. Chodzi tu o bardzo wielkie masy ludności. Gęstość rozmieszczenia punktów, która wyraża przyrost ludności w stosunku do powierzchni, jest na bardzo wielkich przestrzeniach na wschodzie znaczniejsza, aniżeli w większości powiatów w pozostałych częściach Polski, oczywiście z wyjątkiem okręgów przemysłowych.

Tak wielka różnorodność natężenia przyrostu w różnych częściach Państwa nie jest wynikiem wyłącznie ani nawet głównie różnic przyrostu naturalnego, lecz przede wszystkim różnic kierunku i natężenia ruchu wędrownego, co szczególnie wyraziście występuje na mapkach, wyrażających nadwyżkę immi-

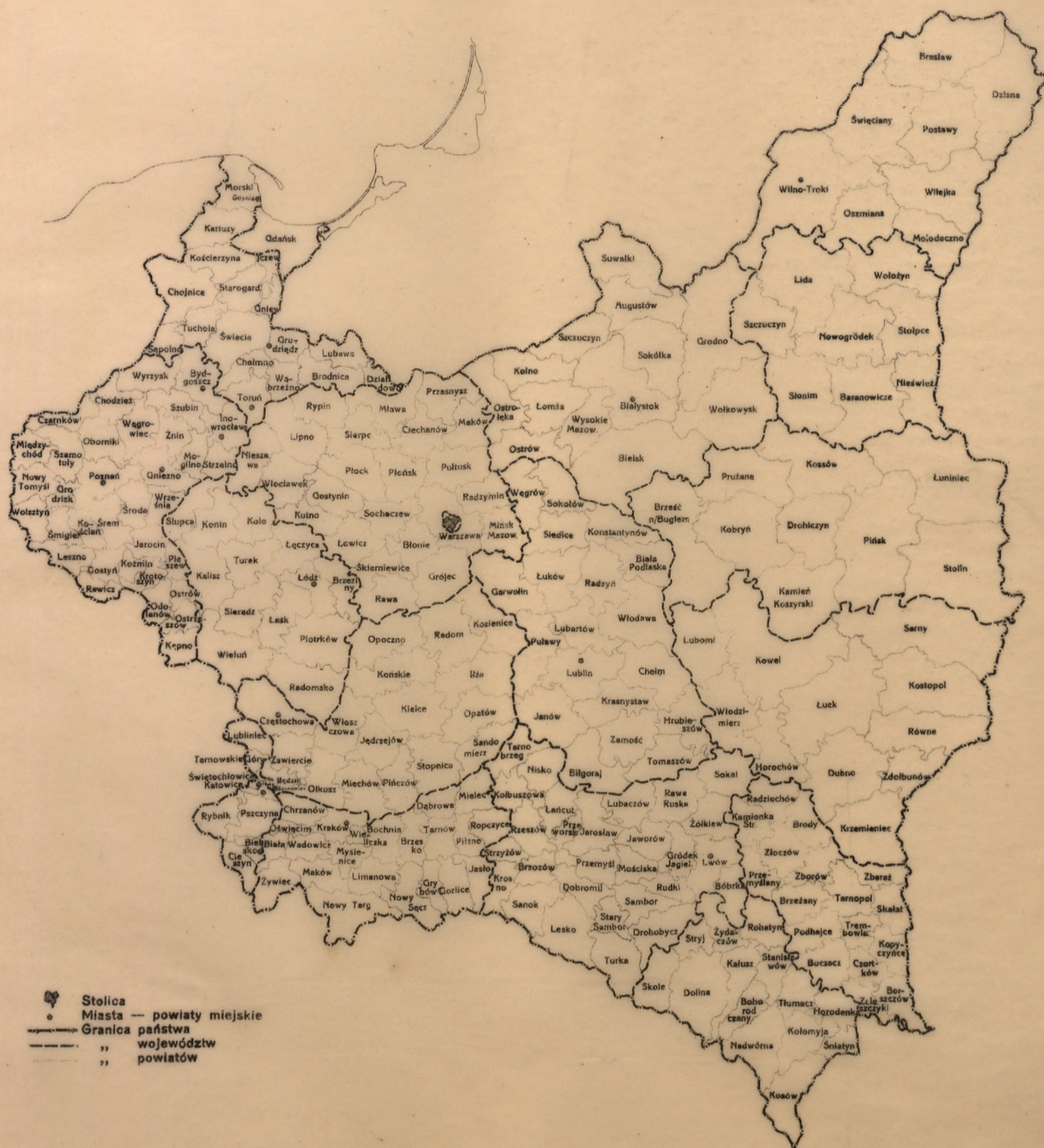
¹ Obliczenie przeciętnej pomiędzy stanem ludności początkowym i końcowym zadania nie rozwiązuje, gdyż szybki przyrost repatriacyjny, a w woj. zachodnich wyjazdy Niemców-optantów dotyczą okresu bezpośrednio po spisie 1921 r.

² Zaznaczyć należy, że Górną Śląsk zarówno w tablicach, jak na mapach, potraktowano jako całość, gdyż ludności z 1919 r. nie można było rozbić na powiaty.

Przyrost ludności. 1921—1931 — *Accroissement de la population. 1921—1931*

□ Przyrost mniej niż 1000 osób	— Accroissement de moins de 1000 personnes
■ " 2000 osób	— " de 2000 personnes
- Ubytek mniej niż 1000 osób	- Décroissement de moins de 1000 personnes
- " 2000 osób	- " de 2000 personnes
• Przyrost (w wielkich miastach) 10000 osób	— Accroissement (dans les grandes villes) de 10000 personnes

Rzeczpospolita Polska

Nadwyżka immigracji lub emigracji. 1921—1931
Excédent de l'immigration ou de l'émigration. 1921—1931

Wykonano w Biurze Kartograficznym G. S.

o	Nadwyżka immigracji mniej niż 500 osób	—	Excédent de l'immigration moins de 500 personnes
•	" " 1000 osób	—	" " " de 1000 personnes
•	" emigracji mniej niż 500 osób	—	" " l'émigration moins de 500 personnes
•	" " 1000 osób	—	" " " de 1000 personnes
•	" immigracji (w wielkich miastach) 10000 osób	—	" " l'immigration (dans les grandes villes) de 10000 personnes

gracji lub emigracji. Mamy więc przede wszystkim na wschodzie obszar o dużej, nawet bardzo dużej nadwyżce migracji nad emigracją, obszar, który odpowiada terenom o szczególnie wielkim przyroście ludności na mapie poprzedniej. Niemniej na terytorjum województw wschodnich i przyległych powiatów województw centralnych uwidocznia się tak wielka różnorodność nadwyżek i strat migracyjnych, że nasuwa się przypuszczenie o jakichś błędach statystyki, występujących szczególnie silnie w niektórych okręgach. Niewątpliwie, błędy są możliwe, wspominaliśmy o tem powyżej, ale główne różnice dadzą się wytłumaczyć znanymi i nienasuwającymi poważniejszych wątpliwości faktami.

Więc przedewszystkiem okręgi o najwyższej nadwyżce migracyjnej odpowiadają ze znaczną dokładnością terenom, najbardziej dotkniętym zniszczeniami wojennymi¹. Co ważniejsze, posiadamy bezpośrednie dane o rozmieszczeniu repatriantów według powiatów. Dane są niekompletne, obejmują tylko osoby, które powróciły na terytorjum powiatu przed końcem r. 1922. Nie dadzą się również sprowadzić ściśle do okresu po dacie spisu 1921 r., gdyż były ogłoszone za cały okres od 1 czerwca 1921 r. do końca tego roku w łącznej sumie². Niemalą trudność stanowią również zasadnicze zmiany podziału administracyjnego. Tę ostatnią trudność staraliśmy się ominąć w ten sposób, że dane dotyczące repatriacji rozmieściliśmy na mapie metodą punktową, dzięki czemu staje się możliwem ogólne porównanie z mapą przyrostu migracyjnego. Mapa obejmuje oprócz 4 województw wschodnich również woj. białostockie i lubelskie. Tereny, gęsto pokryte punktami na obu mapach, przyrostu migracyjnego i powrotu repatriantów, pokrywają się naogół dobrze; pewne wyjątki może są pozorne.

Tak np. powiat baranowski z dużą liczbą repatriantów wykazuje stosunkowo niewielką nadwyżkę migracji nad emigracją. Ale w powiecie baranowskim do ludności 1921 r. wchodzi osoby spisane w barakach Urzędu Reemigracyjnego w ilości 16630. Pobyt w barakach tych był przejściowy, znaczna część repatriantów z baraków powędruje dalej i osiedli się na terenie innych powiatów.

Jeżeli uwzględnimy tę okoliczność, przyrost skutkiem nadwyżki migracji nad emigracją, wykazany w *Wiadomościach Statystycznych* zesz. 4 w wysokości 5902 osób, powiększy się co najmniej trzykrotnie i wyniesie nie 16,7% lecz ponad 50% przyrostu naturalnego — otrzymamy wówczas zupełną zgodność z liczbami repatriacji na tym terenie. Bardziej podejrzany wydaje się powiat włodzimierski ze względu na dużą nadwyżkę migracji przy stosunkowo nieznacznej repatriacji.

Z innych okręgów Państwa zwracają uwagę powiaty, położone na południowo-wschodnich krańcach Polski, w woj. tarnopolskiem, a przedewszystkiem stanisławowskiem. Dla tego ostatniego wykazano nadwyżkę migracji w wysokości ponad 15 tys., zdawałoby się zupełnie nieusprawiedliwioną. Dopiero szczegółowe ogłoszenie i rozpatrzenie wyników spisu i okoliczności, które mogły wpłynąć na przebieg zjawisk demograficznych w okresie międzyspisywem, wyjaśni być może, czy chodzi tu o fakty, które rzeczywiście zaszły na tym terenie, czy może o błędy statystyki (np. niekompletność wyników spisu 1921 r.).

Pozostałe terytorjum Polski przedstawia obraz niesłychanie typowy. Olbrzymia większość powiatów daje nadwyżkę emigracji nad migracją, tylko bardzo nieliczne ośrodki, występujące jak plamy na jednolitem tle emigracyjnem, mają nadwyżkę migracji. Obraz ten powtarza się i w innych państwach i jest naturalnym wynikiem rozwoju dzisiejszych stosunków ludnościowych.

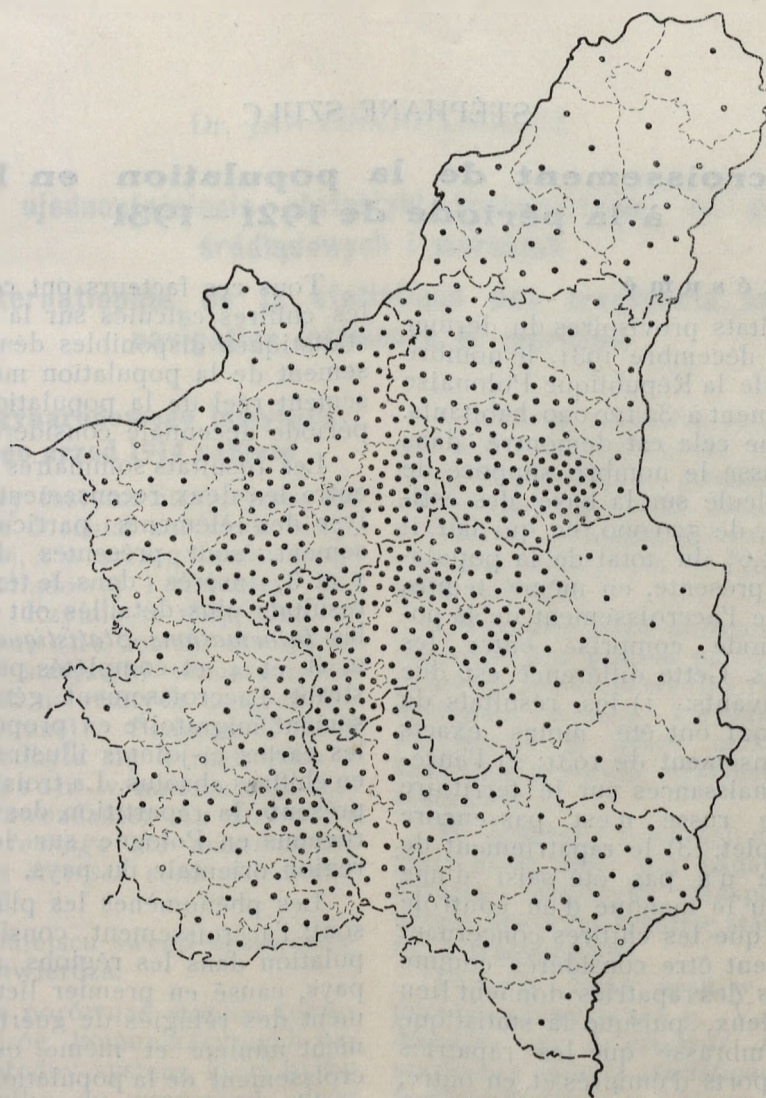
Na tem kończymy niniejszą notatkę. Celem jej bezpośrednim była nie analiza wyników spisu w zakresie zmian zaludnienia, lecz raczej zbadanie prawdopodobieństwa tych wyników, jak również obliczeń, dotyczących zmian migracyjnych, których wiarygodność na pierwszy rzut oka mogła być zakwestjonowana — jak się zdaje niesłusznie. Gruntowniejsza analiza będzie możliwa po opracowaniu bardziej szczegółowych wyników spisu, więc chociażby ogólnych liczb ludności według mniejszych jednostek administracyjnych — gmin — lub nawet miejscowości, a zwłaszcza wyników statystyki miejsca urodzenia.

¹ Prof. L. Krzywicki w wydawnictwie *Pierwszy potworny spis Rzeczypospolitej Polskiej, gospodarstwa wiejskiej, województwa wschodniej, wstęp* str. IX i nast. (*Statystyka Polski*, tom XI, zesz. 3).

² Ob. *Miesięcznik Statystyczny* r. 1923 t. VI, str. 233.

Repatriacja. Czerwiec 1921 — grudzień 1922
(województwa lubelskie, białostockie, wileńskie, nowogródzkie, poleskie, wołyńskie)

Rapatriement des réfugiés de guerre. Juin 1921 — décembre 1922
(départements de Lublin, Białystok, Wilno, Nowogródek, Polesie, Wołyń)

•	Repatriacja 1000 osób	—	Rapatriement de 1000 personnes
○	„ mniej niż 500 osób	—	„ de moins de 500 personnes

Podział administracyjny obowiązujący w r. 1922 — *Division administrative en vigueur en 1922*